

Gonbad Kavous University
Journal of Plant
Ecosystem Conservation
Volume 13, Issue 27
<http://pec.gonbad.ac.ir>

Ethnobotanical study of medicinal plants of Kalateh Mahin rangeland in Shirvan city (North Khorasan province)

Zahra Sadeghzadeh¹, Mohammadreza Tatian^{*2}, Ghodratollah Heydari², Zahra Zamani³

¹Master of Rangeland Science, Faculty of Natural Resources, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran.

²Associate Professor, Department of Range Management, Faculty of Natural Resources, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran.

³PhD of Range Sciences, Faculty of Natural Resources, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, Iran.

Received: 2025/02/02; Accepted: 2025/04/20

Abstract

Considering the importance of ethnobotany in recovering unwritten traditions about medicinal uses of plants, this study was conducted in 2024 to investigate the ethnobotany of medicinal plants in the Kalateh Mahin range in the village of Zaveram, Shirvan County, North Khorasan Province. Data collection was carried out using a questionnaire and interviews with the residents of the area regarding the use of plants, and information such as a list of medicinal plants in the area along with their family, scientific name, Persian name, local name, vegetative form, palatability, medicinal use, method of use, and part used, was recorded. The sample size was also calculated based on Cochran's formula. The results showed that a total of 103 plant species belonging to 27 families were identified in the area, of which 51 plant species had medicinal uses among the local inhabitants of the area. The largest number of medicinal species belonged to the Asteraceae family with 16 species, the Lamiaceae family with 9 species, and the Fabaceae family with 5 species. The most local use was reported as a diuretic. Leaves and their infusions were the common form of using medicinal plants in treating diseases. Overall, the results indicated that there are many experts in this region whose knowledge is being forgotten, and this valuable information should be kept alive so that future generations can benefit from it. Moreover, the existence of this information can be a strategy for achieving new uses in the pharmaceutical and health industries.

Keywords: Ethnographic plant, Herbal medicines, Indigenous knowledge, Traditional medicine

*Corresponding author: mr_t979@yahoo.com

دانشگاه گنبد کاووس

نشریه "حفاظت زیست بوم گیاهان"

دوره سیزدهم، شماره بیست و هفتم

<http://pec.gonbad.ac.ir>

علمی-پژوهشی

بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی مرتع کلاته مهین شهرستان شیروان (استان خراسان شمالی)

زهرا صادق زاده^۱، محمدرضا طاطیان^{۲*}، قدرت اله حیدری^۳، زهرا زمانی^۳

^۱ کارشناسی ارشد رشته علوم و مهندسی مرتع، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری

^۲ دانشیار گروه مرتعداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری

^۳ دانش آموخته دکتری علوم مرتع، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۰

چکیده

نظر به اهمیت علم اتنوبوتانی در بازبانی سنت‌های غیر مکتوب پیرامون استفاده‌های دارویی از گیاهان، پژوهشی در سال ۱۴۰۲ به منظور بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی مرتع کلاته مهین در روستای زوارم شهرستان شیروان استان خراسان شمالی انجام شد. جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه و انجام مصاحبه در خصوص استفاده از گیاهان این منطقه با اهالی منطقه صورت پذیرفت و اطلاعاتی نظیر لیست گیاهان دارویی منطقه همراه با تیره، نام علمی، نام فارسی، نام محلی، فرم رویشی، درجه خوشخوراکی، کاربرد دارویی، نحوه استفاده و اندام مورد استفاده آنها ثبت گردید. حجم نمونه نیز براساس فرمول کوکران محاسبه شد. نتایج نشان داد در مجموع ۱۰۳ گونه گیاهی متعلق به ۲۷ تیره در منطقه شناسایی شد که در این میان، ۵۱ گونه گیاهی دارای کاربرد دارویی نزد بومیان منطقه بودند. بیشترین تعداد گونه‌های دارویی مربوط به تیره آفتابگردان (Asteraceae) با ۱۶ گونه، تیره نعنائیان (Lamiaceae) با ۹ گونه و تیره بقولات (Fabaceae) با ۵ گونه بود و بیشترین کاربرد محلی به عنوان مدر گزارش شد. برگ اندام رایج و دم کرده آنها شکل معمول استفاده از گیاهان دارویی در درمان بیماری‌ها بودند. بطور کلی نتایج بیانگر آن بود که در این منطقه، افراد خبره بسیاری وجود دارد که دانش آن‌ها در حال فراموشی است و باید این اطلاعات ارزشمند را زنده نگه داشت تا نسل‌های آینده نیز بتوانند از این دانش ارزشمند بهره ببرند و از طرفی وجود این اطلاعات می‌تواند راهبردی جهت دستیابی به استفاده‌های جدید در صنایع دارویی و بهداشتی باشد.

واژه‌های کلیدی: داروهای گیاهی، دانش بومی، طب سنتی، گیاه مردم نگاری

مقدمه

(ایران‌منش و همکاران، ۱۳۸۹) که با استفاده از این علم می‌توان اطلاعات مهمی در زمینه تغذیه، درمان و تولید داروهای مورد استفاده در طب مدرن فراهم نمود (حائری‌نسب و عباسی، ۱۳۹۷). گسترش استفاده از داروهای گیاهی و همچنین بروز اثرات منفی داروهای شیمیایی به دلیل عوارض جانبی این داروها موجب شده تا دانش سنتی مردم محلی در ارتباط با گیاهان دارویی مورد توجه قرار بگیرد (خالقی و همکاران، ۱۳۹۶).

دانش اتنوبوتانی مردم بومی، یک منبع اطلاعاتی مهم برای جمع‌آوری داده‌ها در مورد گیاهان آن منطقه است و به عبارتی اتنوبوتانی علمی است که به مطالعه نحوه استفاده

کشور ایران با حدود ۸۰۰۰ گونه گیاهی که از این تعداد ۱۸۱۰ گونه انحصاری می‌باشند، یکی از متنوع‌ترین کشورهای جهان از نظر گونه‌های گیاهی به‌شمار می‌رود. با وجود اقوام‌های گوناگونی که در فلات ایران سکونت دارند بسیاری از گونه‌های گیاهی در طول تاریخ، مصرف دارویی پیدا کرده‌اند و از گذشته برداشت این گیاهان از طبیعت انجام می‌شده است (ذوالفقاری باقرصاد، ۱۳۹۸).

اتنوبوتانی یا به عبارتی دانش سنتی استفاده از گیاهان دارویی، روش‌های ارزشمندی را برای پیدا کردن گیاهان دارویی جدید و داروهای گیاهی عرضه کرده است

* نویسنده مسئول: mr_t979@yahoo.com

دارویی مورد استفاده قرار می‌گیرد و پر مصرف‌ترین قسمت این گیاهان برگ آن‌ها است که به صورت جوشانده مصرف می‌شوند.

از آنجایی که بررسی و مطالعات زیادی در این زمینه در نقاط مختلف انجام شده و دانش ارزشمندی را در مورد گیاهان به ما اضافه کرده است، پژوهشی نیز جهت شناسایی گیاهان دارویی مرتع کلاته مهین در حوالی شهرستان شیروان استان خراسان شمالی صورت گرفته است، که تا کنون چنین مطالعاتی در این منطقه انجام نشده است. علت انتخاب این مرتع، تنوع و کارایی فراوان گیاهان دارویی آن در این استان می‌باشد که نسبت به بقیه مراتع آن را متمایز کرده است.

مواد و روش‌ها

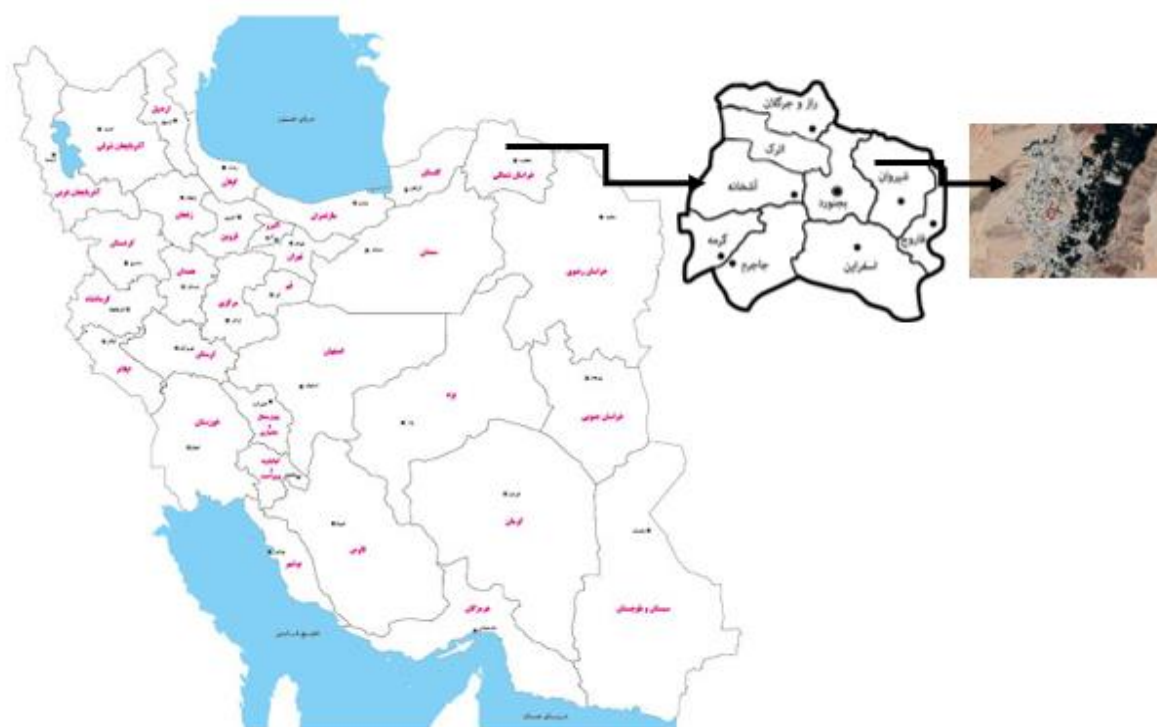
منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه، مرتع ییلاقی کلاته مهین می‌باشد که از یک سامان عرفی تشکیل شده است. مساحت این مرتع ۱۳۰۰ هکتار است که ۱۲۸۶ هکتار آن به‌عنوان اراضی ملی، ۴۸/۹۴ هکتار مستثنیات و ۱/۲۰۵ هکتار واگذاری، شناسایی شده است. مرتع کلاته مهین در جنوب غرب شهرستان شیروان با فاصله ۴۵ کیلومتری از مرکز شهرستان، در دهستان زوارم با مختصات جغرافیایی ۵۷ درجه و ۴۴ دقیقه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۱۹ دقیقه عرض شمالی از بخش مرکزی شهرستان شیروان قرار گرفته است (شکل ۱).

بارندگی متوسط سالیانه ۳۶۰/۹۴ میلی‌متر، دمای متوسط سالیانه ۶/۸ درجه سانتی‌گراد، ارتفاع متوسط منطقه ۲۰۳۸/۵ متر از سطح دریا و اقلیم منطقه به روش دومارتن اقلیم نیمه‌خشک فرا سرد می‌باشد (اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان خراسان شمالی، ۱۴۰۱).

افراد یک قوم یا یک منطقه جغرافیایی خاص از گیاهان آن ناحیه می‌پردازد و هدف آن ثبت دانش نوین و سنتی مربوط به گیاهانی است که به عنوان دارو، غذا، رنگ، ایاف، لوازم آرایش، مواد شیمیایی کشاورزی، سوخت و مصالح ساختمانی استفاده می‌شوند و یا در مراسم مذهبی، صنعت و هنر کاربرد دارند. در مقیاس وسیع‌تر، می‌توان گفت اتنوبوتانی شامل چگونگی شناخت، طبقه‌بندی و شرح گیاهان همراه با ارتباط متقابل بین مردم و گیاهان می‌باشد (Schmidt and Cheng, 2017). این دانش، منبع غنی برای درمان بیماری‌ها است و همچنین نتایج حاصل از بررسی‌های آن، نقش بسزایی در اشتغال‌زایی دارد (وفادار و طفرانگار، ۱۳۹۸). از نکات مفید دیگری که می‌توان از تحقیقات اتنوبوتانی به آن رسید، شناسایی گیاهان مختلفی است که تعدادی از آن‌ها تا کنون معرفی نشده‌اند و در مواردی استفاده‌های محلی آن‌ها با نمونه‌های مشابهی که در منابع وجود دارد متفاوت است (امراللهی جلال آبادی، ۱۳۹۹).

در این راستا، مهدوی و همکاران (۱۴۰۱) در بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی حوزه آبخیز گلندرود شهرستان نور در استان مازندران بیان نمودند بیشترین استفاده از گیاهان دارویی این منطقه در جهت رفع سرماخوردگی و بیماری‌های مربوط به دستگاه گوارشی بوده است. اربابی و همکاران (۱۴۰۲) نیز در پژوهشی به بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی ایرانشهر در استان سیستان و بلوچستان پرداختند و بیان داشتند گیاهان ثبت شده در این منطقه بیشتر برای درمان مشکلات عفونی، مُسکن درد، بیماری‌های زنان و برطرف کردن مشکلات کلیه و دیابت مورد استفاده قرار می‌گیرند. همچنین جولنگ و همکاران (Julung et al., 2023) مطالعه‌ای را تحت عنوان اتنوبوتانی گیاهان دارویی ناحیه سینتانگ اندونزی انجام دادند که نتایج مطالعه‌ی آن‌ها نشان داد در این منطقه ۵۵ گونه گیاهی

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

روش پژوهش

از آنجائیکه روش اصلی و پایه در تحقیقات اتنوبوتانی مبتنی بر یافتن اطلاعات به شیوه‌ی مستقیم و جمع‌آوری داده‌های خام از طریق پرسشنامه است، در این پژوهش، جمع‌آوری اطلاعات طی سال‌های ۱۴۰۳-۱۴۰۲ با استفاده از پرسشنامه، انجام مصاحبه و مشاهده به صورت نیمه‌ساختاریافته در خصوص استفاده از گیاهان این منطقه با بومیان منطقه صورت پذیرفت.

در پرسشنامه‌ها ابتدا مشخصات افراد پرسش شونده مانند جنسیت، سن، میزان تحصیلات و شغل افراد ثبت شد و سپس اطلاعات گیاهشناسی و دارویی گیاهان محلی مانند نام محلی، کاربرد دارویی، نحوه استفاده و اندام مورد استفاده مورد بررسی قرار گرفت (رحیم فروزه و همکاران، ۱۳۹۳).

تهیه لیست از گیاهان موجود در منطقه در فصل‌های رویشی (از ابتدای اسفند تا اوایل خرداد ماه) شروع شده و تا پایان فصل رویش ادامه یافت. جهت اطمینان از تکمیل لیست فلور تهیه شده، از طرح مرتعداری مرتع ییلاقی کلاته مهین شهرستان شیروان کمک گرفته شد. در ادامه، گیاه کامل و یا تصاویر این گیاهان به مصاحبه شونده‌گان نشان داده شد تا حداکثر اطلاعات موجود پیرامون این گیاهان، جمع‌آوری شود.

در این تحقیق، ابتدا با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، در قالب مصاحبه‌های فردی و جمعی مصاحبه‌شوندگان اولیه که شامل افراد عادی بودند، انتخاب شدند. سپس، با بهره‌گیری از روش گلوله‌برفی (امرالله‌ی جلال آبادی و همکاران، ۱۴۰۱)، افراد مطلع و خبره‌ای مانند درمانگرهای سنتی، عطاران، دامداران، چوپانان ماهر و مصرف‌کنندگان گیاهان دارویی شناسایی و به مطالعه افزوده شدند. حجم نمونه نیز براساس فرمول کوکران برآورد شد (منصورفر، ۱۳۸۰).

نام فارسی و نام محلی گیاهان با کمک افراد خبره جامعه روستایی تعیین شد و اطلاعات تکمیلی شامل نام علمی، تیره و فرم رویشی گیاهان جمع‌آوری شده با نظر کارشناسان منابع طبیعی و تیم گیاهشناسی و همچنین مطابقت با منابع معتبر موجود شامل استفاده از کلیدهای شناسایی و منابع مرتبط گیاهشناسی، شناسایی و تعیین نام شدند (قهرمان، ۱۳۹۲؛ Komarov and Shishkin, 1974; Davis, 1985).

همچنین بر اساس منابع موجود (اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان خراسان شمالی، ۱۴۰۱)، به درجه خوشخوراکی گیاهان دارویی منطقه اشاره گردید. جامعه آماری این تحقیق، مردم محلی روستای زوارم بودند که

خوشخوراکی، کاربرد دارویی، اثر آن بر دام، نحوه استفاده و اندام مورد استفاده ارائه شده است (جدول ۱).

طبق آخرین آمار سرشماری در سال ۱۳۹۵، این روستا دارای ۴۸۴ خانوار بوده است.

تجزیه و تحلیل آماری

اطلاعات پرسش نامه در نرم افزار اکسل دسته بندی شد و برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش تحلیل محتوا و برای بررسی و استخراج داده های کمی از نرم افزار SPSS نسخه ۲۲ استفاده گردید. برای بررسی روابط بین هر یک از متغیرها با میزان دانش بومی با توجه به ماهیت داده ها از آزمون های اسپیرمن و آزمون های ناپارامتری من ویتنی و کروسکال والیس استفاده گردید.

نتایج

براساس فرمول کوکران، حجم نمونه ۲۱۴ نفر برآورد شد که ۱۷۱ نفر از آنها خانم و ۴۳ نفر باقی مانده را آقایان تشکیل دادند. به عبارت دیگر ۸۰ درصد پاسخ دهندگان زن و ۲۰ درصد پاسخ دهندگان مرد بودند.

رده سنی پاسخ دهندگان نیز بین ۱۸ تا ۸۴ سال بود که به پنج طبقه (۱۸-۳۱، ۳۱-۴۴، ۴۴-۵۷، ۵۷-۷۰ و ۷۰-۸۴) تقسیم بندی شدند. سپس پاسخ دهندگان بر اساس سطح سواد در چهار طبقه تحصیلی بی سواد (۷۳ نفر)، دارای تحصیلات ابتدایی (۷۸ نفر)، دارای تحصیلات راهنمایی و دبیرستان (۴۹ نفر) و دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم (۱۴ نفر) درجه بندی شدند.

همچنین پاسخ دهندگان بر اساس نوع شغل به پنج طبقه خانه دار (۸۹ نفر)، کشاورز و دامدار (۴۶ نفر)، باغدار (۲۵ نفر)، قالیباف (۱۳ نفر) و سایر مشاغل (۴۱ نفر) دسته بندی شدند.

نتایج حاصل از بررسی گیاهان پرکاربرد منطقه نشان داد از ۱۰۳ گونه گیاهی مورد بررسی که متعلق به ۲۷ تیره بودند، ۵۱ گونه گیاهی دارای کاربرد دارویی، ۴ گونه گیاهی دارای کاربرد خوراکی، ۱۶ گونه گیاهی در دامپزشکی سنتی، ۲ گونه گیاهی سمی و یک گونه دارای کاربرد اعتقادی نزد بومیان این منطقه می باشد. لیست گیاهان همراه با تیره، نام علمی، نام فارسی، نام محلی، فرم رویشی^۱ درجه

Annual Grass معادل گندمیان یکساله می باشد).

^۱ PF: Perennial Forb) معادل پهن برگ چندساله، Sh: Shrub

معادل درختچه، AF: Annual Forb معادل پهن برگ یکساله،

PG: Perennial Grass معادل گندمیان چندساله و AG:

جدول ۱- فهرست و مشخصات گونه‌های گیاهی مرتع کلاته مهین

ردیف	تیره	نام علمی	نام فارسی	نام محلی	فرم رویشی	درجه خوشخوراکی	کاربرد دارویی	اثر آن بر دام	نحوه استفاده	اندام مورد استفاده
۱	Poaceae	<i>Aegilops tauschii</i>	دانه تسبیحی	دانه هرز	AG	III	-	-	-	-
۲	Poaceae	<i>Agropyron intermdium</i>	علف گندمی	چمن	PG	II	-	-	-	-
۳	Poaceae	<i>trichophorum Agropyron</i>	علف گندمی	چمن	PG	II	-	-	-	-
۴	Poaceae	<i>Cynodon dactylon</i>	مرغ	چمن محلی	PG	II	-	-	-	-
۵	Poaceae	<i>Dactylis glomerata</i>	علف باغ	چمن	PG	II	-	-	-	-
۶	Poaceae	<i>Eremopyrum bonaepartis</i>	شانهای ژاپنی	گنمک	AG	III	-	-	-	-
۷	Poaceae	<i>Avena fatua</i>	یولاف وحشی	جو وحشی	AG	III	-	-	-	-
۸	Poaceae	<i>Boissiera squarrosa</i>	چمن ریشو	پر	AG	III	-	-	-	-
۹	Poaceae	<i>Bromus danthoniae</i>	علف پشمکی	چمن	AG	III	-	-	-	-
۱۰	Poaceae	<i>Bromus inermis</i>	جارو علفی	بی خار	AG	II	-	-	-	-
			ارغوانی							
۱۱	Poaceae	<i>Bromus tectorum</i>	علف بام	سقزی	AG	III	-	-	-	-
۱۲	Poaceae	<i>Bromus tomentellus</i>	علف پشمکی	چمن پشمی	PG	I	-	-	-	-
۱۳	Poaceae	<i>Secale montanum</i>	چاودار کوهی	جو کوهی	PG	I	-	-	-	-
۱۴	Poaceae	<i>Festuca ovina</i>	علف بره	چمن	PG	I	-	-	-	-
۱۵	Poaceae	<i>Festuca sulcata</i>	علف بره	چمن	PG	II	-	-	-	-
۱۶	Poaceae	<i>Henrardia persica</i>	تسبیح واش	کُلل	PG	III	-	-	-	-
۱۷	Poaceae	<i>Hurdium bulbosum</i>	جو پیازدار	پیش پشت	AG	II	-	-	-	-
۱۸	Poaceae	<i>Hurdium glaucum</i>	جو موشک	خودنما	AG	II	-	-	-	-
۱۹	Poaceae	<i>Melica persica</i>	ملیکا	علفی	AG	II	-	-	-	-
۲۰	Poaceae	<i>Phragmites australis</i>	نی	نی	PG	II	-	-	-	-
۲۱	Poaceae	<i>Poa bulbosa</i>	چمن پیازدار	چمنک	PG	III	-	-	-	-
۲۲	Poaceae	<i>Stipa barbata</i>	یال اسب	چگر	PG	III	-	-	-	-
۲۳	Poaceae	<i>Stipa hohenacheriana</i>	استپی بیابانی	هریک	PG	II	-	-	-	-
۲۴	Asteraceae	<i>Achillea biebersteinii</i>	بومادران	گل گپه‌ای، گل زرد	PF	III	درمان امراض زنانه، کمک به دفع سنگ کلیه	تحریک اشتها	دم کردن، عرق	گل

ادامه جدول ۱

ردیف	تیره	نام علمی	نام فارسی	نام محلی	فرم رویشی	درجه خوشخوراکی	کاربرد دارویی	اثر آن بر دام	نحوه استفاده	اندام مورد استفاده
۲۵	Asteraceae	<i>Acroptilon repens</i>	تلخه گیجه	تلخه	AF	III	ضد انگل، ضد دیابت	سمی برای دام	دم کردن	ریشه
۲۶	Asteraceae	<i>Artemisia aucheri</i>	درمنه کوهی	پوشان	SH	III	ضد انگل، مدر، تقویت کننده معده	ضد انگل	دم کردن	برگ و ساقه
۲۷	Asteraceae	<i>Artemisia khorasanica</i>	درمنه	خراس	SH	III	مدر، تقویت کننده معده، درمان امراض زنانه	بهبود هضم غذا	دم کردن	برگ
۲۸	Asteraceae	<i>Artemisia kopetdaghensis</i>	درمنه	سپته	SH	III	تقویت کننده معده، ضد انگل	ضد انگل	درم کردن	برگ
۲۹	Asteraceae	<i>Artemisia siberi</i>	درمنه دشتی	خاوی	SH	III	تقویت کننده معده	-	دم کردن	برگ
۳۰	Asteraceae	<i>Gundelia tournefortii</i>	کنگر	گندله	PF	III	کمک به دفع سنگ کلیه	-	عرق	گل و ساقه
۳۱	Asteraceae	<i>Launaea acanthodes</i>	چرخه	کاردل	AF	III	-	-	-	-
۳۲	Asteraceae	<i>Launaea nudicaulis</i>	چرخه	تلخ بیخ	AF	III	تقویت کننده معده	-	پودر، دم کردن	برگ و ساقه
۳۳	Asteraceae	<i>Onopordon leptolepis</i>	خار زن بابا	خار شیا	SH	III	کمک به دفع سنگ کلیه	-	عرق	گل و ساقه
۳۴	Asteraceae	<i>Carthamus lanatus</i>	گلرنگ مقدس	زَرپَنپ	AF	III	ضد التهاب، مدر	-	دم کردن	گل
۳۵	Asteraceae	<i>Centaurea iberica</i>	گل گندم	گل کمر	AF	III	-	-	-	-
۳۶	Asteraceae	<i>Centaurea virgata</i>	گل گندم	اشکن	PF	III	-	-	-	-
۳۷	Asteraceae	<i>Cichorium intybus</i>	کاسنی	کاسنی، گل بنفش	PF	III	کنترل قند خون، تصفیه کننده خون، درمان کبد چرب	بهبود هضم غذا	عرق	گل و ساقه
۳۸	Asteraceae	<i>Cirsum congestum</i>	کنگر	کرنک	PF	III	کمک به دفع سنگ کلیه	-	عرق	گل و ساقه
۳۹	Asteraceae	<i>Cirsum turkestanicum</i>	کنگر	کرنک	PF	III	کمک به دفع سنگ کلیه	-	عرق	گل و ساقه
۴۰	Asteraceae	<i>Cousinia microcarpa</i>	هزار خار	تیکه	PF	III	-	-	-	-

ادامه جدول ۱

ردیف	تیره	نام علمی	نام فارسی	نام محلی	فرم رویشی	درجه خوشخوراکی	کاربرد دارویی	اثر آن بر دام	نحوه استفاده	اندام مورد استفاده
۴۱	Asteraceae	<i>Scariola orientalis</i>	گاو چاق کن	کيه کوهی	PF	II	تقویت کننده معده، تصویه کننده خون	-	دم کردن	برگ و ساقه
۴۲	Asteraceae	<i>Serratula latifolia</i>	سراتولا	تیکه	PF	III	مدر، ضد التهاب	بهبود هضم غذا	دم کردن	کل گیاه بجز ریشه
۴۳	Asteraceae	<i>Sonchus asper</i>	شیر تیغک	قازیق	AF	III	-	-	-	-
۴۴	Asteraceae	<i>Tanacetum polycephalum</i>	بابونه	گندوشه	PF	III	تقویت کننده معده، درمان عفونت	-	دم کردن	کل گیاه بجز ریشه
۴۵	Lamiaceae	<i>Ziziphora clinopodioides</i>	کاکوتی	آنخ	PF	III	آرام‌بخش، تقویت کننده معده، تقویت کننده قلب	بهبود هضم غذا	دم کردن	برگ
۴۶	Lamiaceae	<i>Ziziphora tenuior</i>	کاکوتی	آنخ	AF	III	درمان سرما خوردگی، آرام‌بخش	-	دم کردن	برگ
۴۷	Lamiaceae	<i>Marrubium anisodon</i>	فراسیون	مرغوبیه	PF	III	درمان سرما خوردگی، درمان امراض زنانه	-	دم کردن، عرق	برگ و ساقه
۴۸	Lamiaceae	<i>Hymenocrater bituminosus</i>	گل ارونه	کونویچ	SH	III	سرما خوردگی	-	دم کردن	گل و برگ
۴۹	Lamiaceae	<i>Hymenocrater calycinus</i>	گل ارونه	پیش زرد	SH	III	آرام‌بخش	-	دم کردن	گل و برگ
۵۰	Lamiaceae	<i>Mentha longifolia</i>	پونه	پونک	PF	III	کاهش سر درد، تقویت کننده معده، درمان سرما خوردگی	-	عرق، دم کردن	برگ و ساقه
۵۱	Lamiaceae	<i>Nepeta persica</i>	پونه سا	علف مریم	PF	III	آرام‌بخش	-	عرق، دم کردن	برگ و ساقه
۵۲	Lamiaceae	<i>Phlomis concellata</i>	گوش بره	کَشکَش	PF	غیر علوفه‌ای	-	-	-	-
۵۳	Lamiaceae	<i>Marrubium vulgare</i>	فراسیون	پشموک	PF	III	بهبود هضم غذا، درمان سرما خوردگی	-	دم کردن، عرق	برگ و ساقه
۵۴	Lamiaceae	<i>Perovskia abrotanoides</i>	برازمبیل	مر گلی	PF	III	درمان عفونت، بهبود بیماری‌های تنفسی	-	دم کردن، عرق	برگ و ساقه

ادامه جدول ۱

ردیف	تیره	نام علمی	نام فارسی	نام محلی	فرم رویشی	درجه خوشخوراکی	کاربرد دارویی	اثر آن بر دام	نحوه استفاده	اندام مورد استفاده
۵۵	Fabaceae	<i>Trifolium tomentosum</i>	شبدر	ششک	AF	I	مدر، آرامبخش	-	دم کردن	برگ و ساقه
۵۶	Fabaceae	<i>Trigonella uncatе</i>	شنبلله قلابدار	سنا	AF	II	درمان سرما خوردگی	باز کردن ریه	دم کردن	برگ و ساقه
۵۷	Fabaceae	<i>Vicia pseudocassubica</i>	ماشک	آشواش	PF	II	-	-	-	-
۵۸	Fabaceae	<i>Vicia sativa</i>	گاو دانه	ماش	AF	I	-	-	-	-
۵۹	Fabaceae	<i>Medicago minima</i>	یونجه صغیر	یونجه، دُنْبلک	AF	I	درمان کم خونی	افزایش اشتها	سبزی	برگ و ساقه
۶۰	Fabaceae	<i>Medicago sativa</i>	یونجه زراعی	یونجه	PF	I	-	-	-	-
۶۱	Fabaceae	<i>Onobrychis cornota</i>	اسپرس خار دار	خَرْمَر	PF	III	-	-	-	-
۶۲	Fabaceae	<i>Astragalus citrinus</i>	نوعی گون	قاقوله	SH	III	کاهش التهاب	-	ضماد، پودر	کل گیاه بجز ریشه
۶۳	Fabaceae	<i>Astragalus heratensis</i>	نوعی گون	آفاقیا	SH	III	-	-	-	-
۶۴	Fabaceae	<i>Astragalus podolobus</i>	نوعی گون	کَپیر	SH	III	کاهش التهاب	-	ضماد، پودر	کل گیاه بجز ریشه
۶۵	Zygophyllaceae	<i>Zygophyllum atriplicoides</i>	قیچ	آشویی	SH	III	مدر، ضد التهاب	-	دم کردن	برگ
۶۶	Zygophyllaceae	<i>Zygophyllum eurpterum</i>	قیچ	آجی	SH	III	مدر، ضد التهاب	-	دم کردن	برگ
۶۷	Zygophyllaceae	<i>Pegannum harmala</i>	اسفند	اسفند	PF	غیر علوفه‌ای	چشم زخم	-	دود کردن	کل گیاه بجز ریشه
۶۸	Zygophyllaceae	<i>Fagonia bruquieri</i>	اسفند رومی	خار خَسک	SH	غیر علوفه‌ای	-	-	-	--
۶۹	Apiaceae	<i>Eryngium billardieri</i>	زول	تیکور	PF	III	-	-	-	-
۷۰	Apiaceae	<i>Eryngium caucasicum</i>	زول	تیکور	PF	III	-	-	-	-
۷۱	Apiaceae	<i>Ferula gummosa</i>	باریجه	قَسَنی	PF	III	تسکین درد معده، تسکین درد دندان	-	پودر	ریشه
۷۲	Apiaceae	<i>Ferula ovina</i>	کما علفی	کَلِپه	PF	III	آرام‌بخش	درمان عفونت	پودر، دم کردن	ریشه
۷۳	Chenopodiaceae	<i>Anabasis aphylla</i>	شپشو	پیاک	SH	III	تقویت کننده معده، مدر	-	دم کردن	گل و ساقه
۷۴	Chenopodiaceae	<i>Noaea mucronata</i>	ترخ، خارکو	فَنسه	SH	III	-	-	-	-
۷۵	Chenopodiaceae	<i>Chenopodium murale</i>	سلمک دیوار روی	سلمه	AF	III	امراض زنانه، ضد التهاب	-	دم کردن	برگ

ادامه جدول ۱

ردیف	تیره	نام علمی	نام فارسی	نام محلی	فرم رویشی	درجه خوشخوراکی	کاربرد دارویی	اثر آن بر دام	نحوه استفاده	اندام مورد استفاده
۷۶	Chenopodiaceae	<i>Salsola tomentosa</i>	اسفناج وحشی	راشو	PF	III	-	-	-	-
۷۷	Polygonaceae	<i>Polygonum hyrcanicum</i>	علف هفت بند	خونسود	PF	III	-	-	-	-
۷۸	Polygonaceae	<i>Polygonum patulum</i>	علف هفت بند	زنبور چین	AF	III	-	-	-	-
۷۹	Polygonaceae	<i>Pteropyrum aucheri</i>	پرند	مَرخ	SH	III	-	-	-	-
۸۰	Brassicaceae	<i>Lepidium draba</i>	تر تیز برگ پهن	گندوک	PF	II	تصفیه کننده خون	-	دم کردن	برگ
۸۱	Brassicaceae	<i>Capsella bursa-pastoris</i>	کیسه کشیش	چوپه	AF	II	مدر، ضد خونریزی، درمان امراض زنانه	ضد عفونی کننده زخم	ضماد، دم کردن	کل گیاه بجز ریشه
۸۲	Papilionaceae	<i>Alhaji camelorum</i>	خار شتر	خاکو	PF	III	ملین کننده شکم، کمک به دفع سنگ کلیه	-	عرق	کل گیاه بجز ریشه
۸۳	Papilionaceae	<i>Glycyrriza glabra</i>	شیرین بیان	سوسک	PF	III	تسکین درد معده، ادویه	-	پودر	ریشه
۸۴	Hypericaceae	<i>Hypericum helianthemoides</i>	گل راعی	علف چایه	PF	III	-	-	-	-
۸۵	Hypericaceae	<i>Hypericum scabrum</i>	گل راعی	هوفاق	PF	III	-	-	-	-
۸۶	Cryophllaceae	<i>Acanthophyllum bracteatum</i>	چوبک تماشایی	کوچ	SH	III	مدر، قاعده آور	-	دم کردن	گل و برگ
۸۷	Cryophllaceae	<i>Acanthophyllum microcephalum</i>	چوبک ایرانی	کوچ	SH	III	قاعده آور	-	دم کردن	گل و برگ
۸۸	Euphorbiaceae	<i>Euphorbia bungei</i>	فرفیون	زَر آو	AF	سمی	سمی	-	-	-
۸۹	Euphorbiaceae	<i>Euphorbia aucheri</i>	شیر سگ	خیارک	PF	سمی	سمی	-	-	-
۹۰	Solanaceae	<i>Lycium ruthenicum</i>	خار دیو	قره قره	SH	III	مدر	-	میوه	میوه
۹۱	Malvaceae	<i>Malva parviflora</i>	پنیرک	مُلا، نان چوقوک	AF	II	درمان سرما خوردگی، درمان در رفتگی	افزایش شیردهی	دم کردن، ضماد	کل گیاه بجز ریشه
۹۲	Orobanchaceae	<i>Orobanche cernua</i>	گل جالیز	گُله	AF	غیر علوفه‌ای	-	-	-	-
۹۳	Plataginaceae	<i>Plantago ovata</i>	بارهنگ	هَکبو	AF	II	درمان معده درد، درمان سرما خوردگی	ملین	دم کردن	بذر

ادامه جدول ۱

ردیف	تیره	نام علمی	نام فارسی	نام محلی	فرم رویشی	درجه خوشخوراکی	کاربرد دارویی	اثر آن بر دام	نحوه استفاده	اندام مورد استفاده
۹۴	Boraginaceae	<i>Heliotropium elliptical</i>	آفتاب پرست	یارنمار	PF	III	-	-	-	-
۹۵	Rosaceae	<i>Hulthemia persica</i>	ورک	لاو	SH	III	-	-	-	-
۹۶	Juncaceae	<i>Juncus inflexus</i>	سازوی شلاقی	سپه	SH	II	-	مدر	-	-
۹۷	Plumbaginaceae	<i>Acantholimon microcephalum</i>	کلاه میر حسن	کوله	SH	III	درمان سرما خوردگی، درمان کم خونی	-	دم کردن	گل و برگ
۹۸	Alliaceae	<i>Allium rubellum</i>	پیاز وحشی	پیاز کوهی	PF	III	رفع ترش کردن	-	سبزی	کل گیاه
۹۹	Urticaceae	<i>Urtica urens</i>	گزنه	نیشه	AF	III	ضد التهاب، ضد دیابت، درمان امراض زنانه	ضد انگل	عرق، پودر شده	برگ
۱۰۰	Scrophulariaceae	<i>Verbascum songaricum</i>	گل ماهور	مُرار، چُهار	PF	III	ضد التهاب، درمان سرماخوردگی	درمان خس خس سینه دام	دم کردن، عرق، ضماد	برگ
۱۰۱	Convolvulaceae	<i>Convolvulus acanthocladus</i>	پیچک شاخه خاری	مجنون	SH	III	-	-	-	-
۱۰۲	Ephedraceae	<i>Ephedra intermedia</i>	ریش بز	اُرمک	SH	غیر علوفه‌ای	باز کردن ریه	-	دم کردن	گل
۱۰۳	Liliaceae	<i>Eremurus olgae</i>	سربیش	چربیش، گلادر	PF	III	مدر	-	سبزی	کل گیاه بجز ریشه

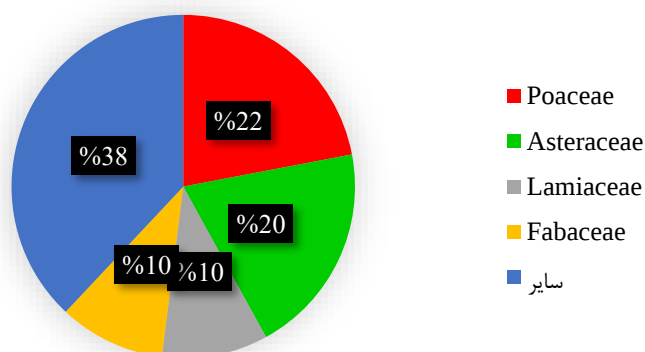
(PF: Perennial Forb) معادل پهن برگ چندساله، Sh: Shrub معادل درختچه، AF: Annual Forb معادل پهن برگ یکساله، PG: Perennial Grass معادل گندمیان چندساله و AG: Annual Grass معادل

گندمیان یکساله می‌باشد).

باقلائیان (Fabaceae) نسبت به سایر تیره‌ها بیشترین سهم را در ترکیب گونه‌های منطقه داشتند (شکل ۲).

برطبق نتایج، تیره گندم (Poaceae)، تیره آفتابگردان (Asteraceae)، تیره نعنایان (Lamiaceae) و تیره

درصد فراوانی گونه‌ها

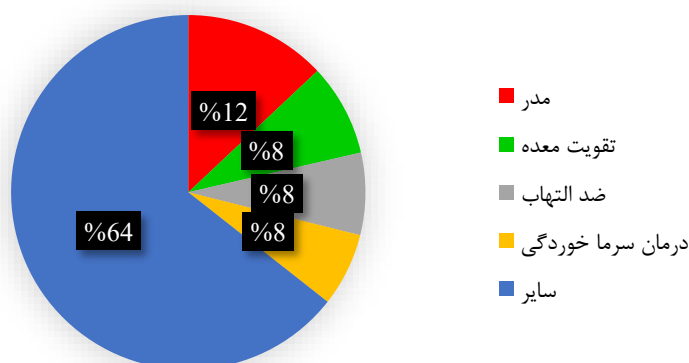

شکل ۲- فراوانی گونه‌های موجود در مرتع کلاته مهین به درصد

حاصل شد، می‌توان بیشترین تعداد مصرف را برای مدر (تعداد ۱۱ گونه)، تقویت معده (۱۰ گونه)، ضد التهاب (۹ گونه) و درمان سرما خوردگی (۹ گونه) نسبت داد (شکل ۳).

از تعداد کل ۱۰۳ گونه گیاهی، ۵۱ گونه متعلق به ۱۸ تیره در این بررسی نزد مردم بومی منطقه دارای کاربرد دارویی بودند. از بین ۸۴ مصارفی که از این گیاه دارویی

درصد فراوانی مصارف گیاهان

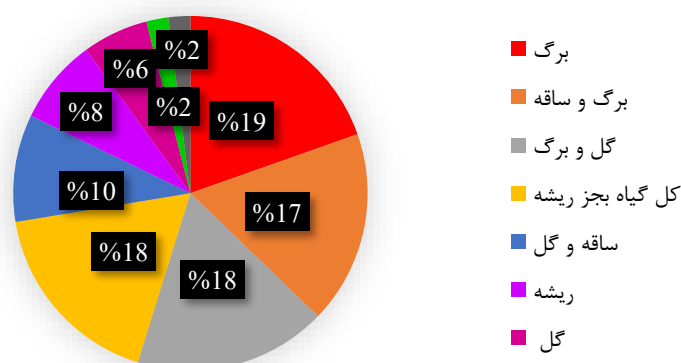

شکل ۳- درصد فراوانی کاربرد گیاهان دارویی مرتع کلاته مهین

گل و برگ (۹ گونه)، کل گیاه بجز ریشه (۹ گونه)، ساقه و گل (۵ گونه)، ریشه (۴ گونه)، گل (۳ گونه)، میوه (۱ گونه) و بذر (۱ گونه) بودند (شکل ۴).

اطلاعات پرسش‌نامه‌های جمع‌آوری شده از افراد بومی منطقه نشان دهنده آن بود که بومیان از اندام‌های مختلف هر گیاه استفاده می‌کردند. اندام‌های مورد استفاده این گیاهان شامل برگ (تعداد ۱۰ گونه)، برگ و ساقه (۹ گونه)،

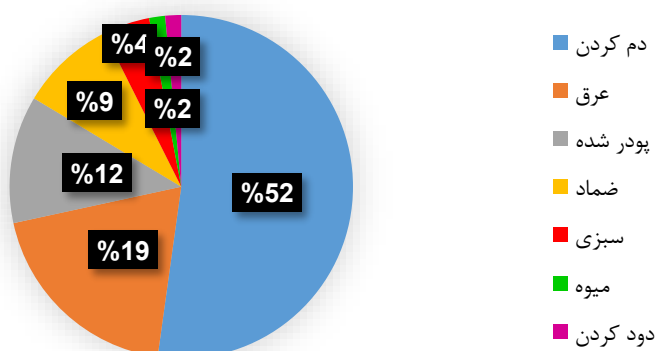
درصد فراوانی اندام‌های گیاهی مورد استفاده

شکل ۴- فراوانی اندام‌های گیاهی مورد استفاده به درصد

به ترتیب فراوانی، نحوه استفاده از این گیاهان دارویی نزد مردمان بومی منطقه به روش دم کردن، عرق، پودر شده، ضماد، سبزی، میوه و دود کردن می‌باشد (شکل ۵).

درصد فراوانی شیوه‌ی مصرف گیاهان دارویی

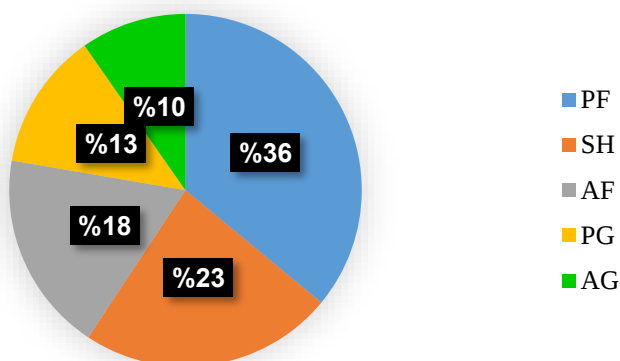

شکل ۵- درصد فراوانی شیوه‌ی استفاده از گیاهان دارویی

PG (Perennial Grass) و AG (Annual Grass) در بین گیاهان این منطقه دیده شدند (شکل ۶).

در سیستم طبقه بندی گیاهان بر اساس فرم رویشی، گیاهان به دسته‌های مختلفی تقسیم می‌شوند که هر کدام نمایانگر نوعی خاصی از رشد یا ویژگی‌های زیستی گیاه هستند. به ترتیب فراوانی، فرم رویشی PF (Perennial

درصد فراوانی فرم رویشی

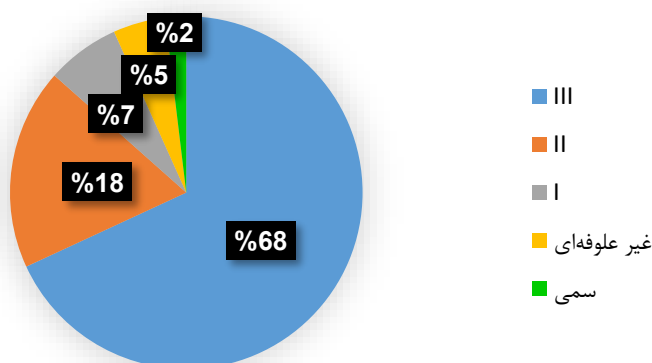

شکل ۶- فراوانی فرم رویشی گیاهان به درصد

طرح مرتعداری منطقه (اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان خراسان شمالی، ۱۴۰۱)، ارائه گردیده است. شکل ۷ درصد فراوانی خوشخوراکی گیاهان منطقه را نشان می-دهد.

درجه خوشخوراکی گیاهان به میزان تمایل و استفاده حیوانات به گیاهان به عنوان منبع تغذیه اشاره دارد که جهت تکمیل اطلاعات ارائه شده در رابطه با فلور گیاهان مرتع کلاته مهین، با استناد به اطلاعات موجود در آخرین

درصد فراوانی خوشخوراکی گیاهان

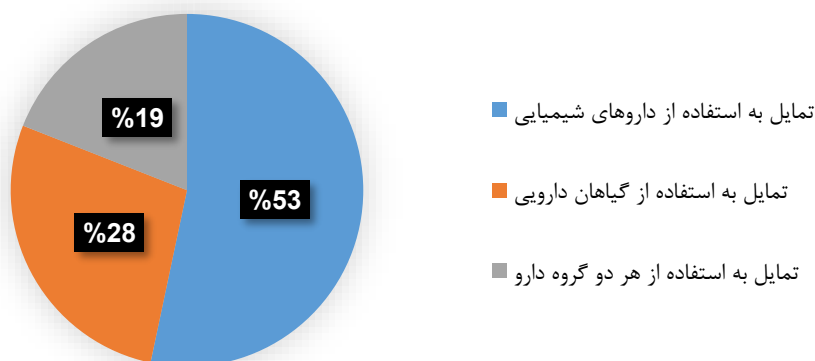

شکل ۷- درصد فراوانی خوشخوراکی گیاهان مرتع کلاته مهین

استفاده از هر دو مورد گیاهان دارویی و داروهای شیمیایی را برای درمان ترجیح می‌دادند (شکل ۸).

نتایج حاصل از تکمیل پرسشنامه مربوط به این بخش نشان می‌دهد که ۵۳/۳۲ درصد بومیان منطقه، داروهای شیمیایی، ۲۷/۶۵ درصد گیاهان دارویی و ۱۹/۰۳ درصد

درصد فراوانی استفاده از گیاهان دارویی و داروهای شیمیایی

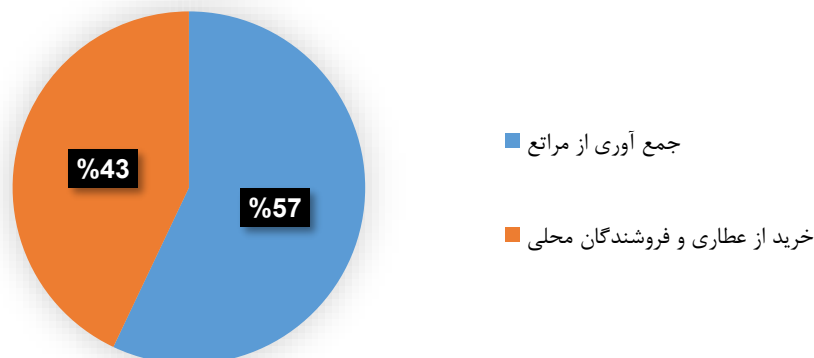

شکل ۸- درصد فراوانی استفاده از گیاهان دارویی و داروهای شیمیایی

نیاز خود را از عطاری‌ها و فروشندگان محلی تهیه می‌کنند (شکل ۹).

نتایج حاصل از نظرات پرسش شوندگان نشان داد که ۵۷/۰۵ درصد از افراد بومی گیاهان دارویی مورد نیاز خود را از مراعات و ۴۲/۹۵ درصد باقی مانده گیاهان دارویی مورد

درصد فراوانی نحوه تهیه گیاهان دارویی مصرفی

شکل ۹- درصد فراوانی نحوه تهیه گیاهان دارویی مصرفی

درصد بهره‌برداران در سن کودکی، ۳۸/۰۲ درصد در نوجوانی و ۱۸/۸۲ درصد آن‌ها در سن جوانی استفاده از گیاهان دارویی را برای درمان فرا گرفتند. بیشتر این افراد دانش خود را از والدین، دیگر اعضای خانواده، دوستان و همسایگان یاد گرفته بودند. در رابطه با تعلیم و انتقال این علم به دیگران نیز نتایج نشان داد که به ترتیب بیشتر این افراد اعضای خانواده، دوستان و همسایگان را در یادگیری دانش خود سهیم داشته‌اند. سنجش دانش بومی افراد نیز در ۵ طبقه (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) تقسیم بندی شد (جدول ۲)

با وجود خواص و استفاده‌های فراوانی که در مورد گیاهان دارویی و خوراکی گفته شد، تنها ۲۹/۴۶ درصد بومیان منطقه از گیاهان برای منبع درآمد استفاده نموده که در کشاورزی، عطاری، عرق‌گیری، جمع‌آوری و فروش به صورت محلی بکار می‌گیرند. گیاهان مورد استفاده در این زمینه شامل شیرین بیان، کاکوتی، خارشتر، اسفند، یونجه زراعی، سریش، پنیرک، باریجه، پونه، کاسنی و ... می‌باشند. نتایج بیانگر آن است که استفاده‌های درمانی گیاهان منطقه نسبت به سایر کاربردهای آن بیشتر است. نتایج حاصل از فراوانی سن یادگیری بهره‌برداران نیز نشان داد که ۴۳/۱۶

جدول ۲- توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان برحسب دانش بومی

متغیر	سطوح متغیرها	توزیع فراوانی	درصد	درصد تجمعی
سطح دانش بومی	خیلی کم	۱۰	۴/۶	۴/۶
	کم	۱۷	۸	۱۲/۶
	متوسط	۱۲۹	۶۰/۲	۷۲/۸
	زیاد	۳۷	۱۷/۲	۹۰
	خیلی زیاد	۲۱	۱۰	۱۰۰

نتایج حاصل از نظرات پاسخگویان نشان داد که تمایل ۷۲/۴۲ درصد افراد به توصیه گیاهان دارویی به دیگران، متوسط به بالا بود. همچنین ۲۷/۵۸ درصد از افراد تمایل خیلی کم و کم برای توصیه گیاهان دارویی به دیگران داشتند (جدول ۳).

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان از نظر توصیه گیاهان دارویی به دیگران

توصیه گیاهان دارویی برای دیگران	فراوانی (نفر)	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۱۶	۷/۴۸	۷/۴۸
کم	۴۳	۲۰/۱	۲۷/۵۸
متوسط	۷۸	۳۶/۴۵	۶۴/۰۳
زیاد	۵۴	۲۵/۲۳	۸۹/۲۶
خیلی زیاد	۲۳	۱۰/۷۴	۱۰۰

همچنین بر طبق نتایج، سطح اعتماد و اطمینان ۸۰/۳۷ درصد از افراد جامعه به عطاری‌ها متوسط به بالا بود و ۱۹/۶۳ درصد از افراد سطح اعتماد خیلی کم و کمی به عطاری‌ها داشتند (جدول ۴).

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان از نظر اعتماد و اطمینان به عطاری‌ها

اعتماد و اطمینان به عطاری‌ها	فراوانی (نفر)	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۵	۲/۳۴	۲/۳۴
کم	۳۷	۱۷/۲۹	۱۹/۶۳
متوسط	۶۶	۳۰/۸۴	۵۰/۴۷
زیاد	۷۱	۳۳/۱۸	۸۳/۶۵
خیلی زیاد	۳۵	۱۶/۳۵	۱۰۰

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون ناپارامتری کروسکال والیس، نشان داد که بین میانگین دانش اتنوبوتانی و مشاغل مردم منطقه رابطه معنی‌دار در سطح ۵ درصد ($P \leq 0.05$) وجود دارد. این نتایج نشان می‌دهد شغل پرسش‌شوندگان بر میزان دانش بومی آن‌ها اثر معنی‌داری داشته است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سطح دانش بومی ابتدا در درمانگران سنتی و بعد در زنان خانه‌دار نسبت به سایر افراد بالاتر بوده است (جدول ۵).

جدول ۵- مقایسه میزان دانش اتنوبوتانی در مشاغل مختلف

مشاغل	تعداد	میانگین
خانه‌دار	۸۸	۱۲۶/۰۸
کشاورز و دامدار	۴۵	۹۸/۹۶
باغدار	۲۵	۹۰/۶۲
قالیباف	۱۱	۶۲/۳۸
درمانگران سنتی	۵	۱۹۲/۴۰
سایر مشاغل	۴۰	۸۴/۷۸

همچنین نتایج نشان داد که بین میزان دانش اتنوبوتانی و سطح سواد مردم منطقه رابطه معنی داری در سطح ۵ درصد وجود دارد. با توجه به نتایج مشاهده می شود که سطح سواد بهره برداران بر میزان دانش بومی آن ها اثر معنی داری داشته است. بنابراین می توان نتیجه گرفت که سطح دانش بومی در افراد بی سواد نسبت به سایر افراد بالاتر بوده است (جدول ۶).

جدول ۶- مقایسه میزان دانش اتنوبوتانی در سطوح مختلف سواد

سطح سواد	تعداد	میانگین
بی سواد	۷۳	۱۲۸/۸۲
ابتدایی	۷۸	۱۱۰/۲۵
راهنمایی و دبیرستان	۴۹	۸۹/۸۳
بالاتر از دیپلم	۱۴	۵۳/۳۲

نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن بین گروه های سنی و دانش بومی نشان داد که بین سن با دانش بومی همبستگی معنی دار در سطح یک درصد وجود دارد. به بیان دیگر هر چه سن افراد بیشتر باشد میزان دانش بومی به دلیل تجربه بیشتر از کیفیت بالاتری برخوردار است (جدول ۷).

جدول ۷- ضریب همبستگی اسپیرمن بین گروه های سنی و دانش بومی

گروه های سنی	گروه های سنی	دانش بومی
گروه های سنی	۱	۰/۵۰۱**
دانش بومی	۰/۵۰۱**	۱

** همبستگی معنی دار در سطح یک درصد

نتایج حاصل از تجزیه تحلیل داده ها در بررسی میزان دانش اتنوبوتانی بین گروه های جنسیتی با استفاده از آزمون ناپارامتری من ویتنی نشان داد که بین میزان دانش بومی و جنسیت افراد منطقه اختلاف معنی داری در سطح ۵ درصد وجود دارد و دانش بومی زنان منطقه نسبت به مردان بیشتر است (جدول ۸).

جدول ۸- مقایسه میزان دانش اتنوبوتانی بین گروه های جنسیتی

جنسیت	تعداد	میانگین	مجموع درجات
زن	۱۷۱	۱۴۱/۳۱	۱۹۵۴۶/۵۰
مرد	۴۳	۸۰/۴۳	۳۴۵۸/۵۰

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر نشان داد، استفاده های درمانی گیاهان منطقه نسبت به سایر کاربردهای آن بیشتر است و با وجود مورد کاشت بودن بسیاری از گیاهان و همچنین وجود عطاری در منطقه، درصد بالایی از مردم این منطقه تمایل زیادی به کاشت و یا خرید این گیاهان از عطاری نداشته و بیشتر به جمع آوری این گیاهان از مراتع به دلیل رایگان بودن علاقه مندند که این عمل در طولانی مدت تخریب مراتع را در پی دارد.

طبق نتایج حاصل از تکمیل پرسش نامه مشخص شد که دانش اتنوبوتانی اغلب در اختیار کهنسالان و خبرگان سالمند قرار دارد. رده سنی این افراد در این منطقه بالاتر از

۴۰ سال و تا حدود ۹۰ سال می باشد و بیشتر این کهنسالان و خبرگان را زنان کم سواد تا بی سواد تشکیل می دهند. طبق گفته های افراد بومی، مردم این منطقه در گذشته بیشتر از گیاهان دارویی استفاده می کردند و امروزه استفاده از این دانش به دلیل تغییر سبک زندگی، تغییر ذائقه افراد جوان، روند صنعتی شدن جامعه و گسترش شهرنشینی رو به فراموشی است که این امر مستند سازی دانش بومی را الزامی می کند.

بر اساس نتایج به دست آمده از ۱۰۳ گونه گیاهی جمع آوری شده از منطقه که متعلق به ۲۷ تیره می باشند، تنها ۵۱ گونه گیاهی دارای کاربرد دارویی نزد بومیان منطقه بوده است که در این میان بیشترین تعداد گونه های دارویی به

استفاده محلی از گیاه خارشتر را توجیه و تایید می‌نماید. علمیه و همکاران (۱۳۹۸) نیز در بررسی اثر تمرینی و مصرف عصاره کاسنی بر سطوح آنزیم‌های کبدی بیان نمودند که مصرف گیاه کاسنی برای درمان بیماران مبتلا به کبد چرب پیشنهاد می‌شود که این نتیجه با نتایج مطالعه حاضر همخوانی دارد.

در مطالعه حاضر به ترتیب اندام هوایی برگ با درصد فراوانی ۱۹ و کل گیاه به جز ریشه با درصد فراوانی ۱۸ به‌عنوان اندام رایج مورد استفاده از گیاهان دارویی در درمان بیماری‌ها بوده است و برداشت بیشتر این گیاهان در این منطقه در اوایل بهار تا اوایل تابستان گزارش شده است. این درحالیست که مطالعات آروین و فیروزه (۱۴۰۱) در منطقه مانه و سلمقان استان خراسان شمالی نشان داد بیشترین قسمت دارویی مورد استفاده گیاهان، اندام هوایی آنها شامل ساقه و برگ شناخته شده است. همچنین نتایج حاضر با مطالعات شریفی‌فر و همکاران (۱۳۹۲)؛ رزمجویی و همکاران (۱۳۹۶) و الفاطیمی (Al-Fatimi, 2019) مبنی بر استفاده از اندام هوایی گیاهان به‌عنوان پرکاربردترین اندام گیاهی در بررسی‌های اتنوبوتانی مطابقت دارد.

بر طبق نتایج، دم کرده گیاهان، شکل معمول استفاده بومیان منطقه از گیاهان در درمان بیماری‌ها بوده که عمدتاً در درمان بیماری‌های کلیوی و به‌عنوان مدر بکار می‌روند. همچنین اثرات تقویت معده، ضد التهاب و ضد سرما خوردگی نیز به مراتب برای برخی گیاهان ثبت گردیده است. در این رابطه نتایج مطالعات حسینی و همکاران (۱۳۹۹) در بررسی اتنوبوتانی گیاهان جنوب کرمان نشان داد که اغلب گونه‌های گیاهی منطقه به‌ترتیب در درمان بیماری‌های گوارشی، عمومی، پوستی و تنفسی کاربرد دارند.

مطالعات متعدد دیگری شامل مطالعات خدایاری و امانی (۱۳۹۳)؛ قلی‌پور و همکاران (۱۳۹۳) و مردانی نژاد و وزیرپور (۱۳۹۱) در بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی و مصرف عمده آنها جهت درمان بیماری‌های گوارشی به ثبت رسیده است که با نتایج پژوهش حاضر مغایرت دارد. بنظر می‌رسد علت این امر، تفاوت چشمگیر در فلور دارویی منطقه مورد مطالعه در مقایسه با سایر مناطق باشد که خود متاثر از فاکتورهای متعددی همچون فاکتورهای اقلیمی و اکولوژیکی اعم از متوسط دما و بارش منطقه، نوع خاک، موقعیت جغرافیایی، ارتفاع از سطح دریا و شرایط توپوگرافی

ترتیب مربوط به تیره آفتابگردان (Asteraceae) با ۱۶ گونه، تیره نعنائیان (Lamiaceae) با ۹ گونه و تیره بقولات (Fabaceae) با ۵ گونه بود. این نتایج نشان می‌دهد مطالعه حاضر با نتایج محققان متعددی همچون آروین و فیروزه (۱۴۰۱)، رمضانیان و مینایی‌فر (۱۳۹۵) و خدایاری و امانی (۱۳۹۳) از نظر نوع و تعداد گونه‌های دارویی شناسایی شده و به تبع آن تعداد و ترتیب تیره‌های گیاهی مغایرت دارد. بنظر می‌رسد علت این امر، تنوع اکولوژیکی مناطق مورد بررسی نظیر شرایط آب و هوایی، خصوصیات خاک و به تبع آن تنوع و غنای گونه‌های حاضر در منطقه و همچنین وسعت منطقه مورد بررسی باشد.

نتایج نشان داد گیاهان پونه، کاکوتی، شیرین بیان، فراسیون، سریش، کاسنی و بومادران به‌عنوان پرکاربردترین گیاهان دارویی از نظر بومیان منطقه معرفی شدند که در بخش استفاده دارویی از گیاهان منطقه توسط بومیان، همواره وجه اشتراکی در مطالعات متعدد انجام شده در مناطق مختلف (سعادت‌پور و همکاران، ۱۳۹۶؛ دلفان و همکاران، ۱۳۹۸؛ آروین و فیروزه، ۱۴۰۱؛ اربابی و همکاران، ۱۴۰۲) وجود دارد. بطوریکه در زمینه نحوه استفاده از گیاهان دارویی مشترک، مشابه مردم روستای زوارم عمل می‌کنند.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد، که مردم روستای زوارم از گیاه شیرین بیان (*Glycyrriza glabra*) برای تسکین درد معده استفاده می‌کنند. در این راستا نتایج حاصل از مطالعات صبور و تقی‌پور (۱۴۰۰) در بررسی خاصیت آنتی باکتریایی گیاه شیرین بیان، یافته‌های حاصل را مبنی بر اثر تسکین دهنده شیرین بیان در درمان دردهای گوارشی تایید می‌کند. همچنین جعفری و همکاران (۱۴۰۳) در بررسی تاثیر پماد حاوی عصاره گیاه پنیرک بر شدت درد زخم اپی‌زیاتومی در زنان بیان نمودند که گیاه پنیرک علاوه بر استفاده سنتی که به‌عنوان ضماد برای درمان در رفتگی بکار می‌رود، در طب پزشکی نیز برای کاهش درد زخم و در رفتگی کاربرد دارد که با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد. در این مطالعه بیان شد مردم روستای زوارم از گیاه خارشتر به‌عنوان کمک کننده دفع سنگ کلیه و از گیاه کاسنی برای درمان کبد چرب استفاده می‌کنند. در این راستا نتایج مطالعات مستعان‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) نشان داد که عصاره‌ی خارشتر در طب پزشکی از تشکیل بلورهای کلسیم اغزالات کلیه جلوگیری می‌کند که این نتیجه، دلیل

است که در طی زمان منجر به تغییر فلور رویشی شده و با تغییر نوع گونه گیاهی و به تبع آن تغییر فراوانی آنها نمود پیدا می کند و سبب شکل گیری فلور خاص می گردد.

نتیجه گیری کلی

بطور کلی نتایج نشان داد گونه های گیاهی مرتع کلاته مهین دارای کاربردهای متنوعی در طب سنتی می باشد که در صورت برنامه ریزی و مدیریت درست، می توان این گیاهان را مورد بررسی قرار داد. نتایج به دست آمده می تواند یک منبع اطلاعاتی مهم در زمینه های مختلف از قبیل حفظ گونه های در حال انقراض، اجرای طرح های تحقیقاتی مهم در رابطه با کاشت گیاهان دارویی در سطح وسیع، بازاریابی، اشتغال زایی و فروش گیاهان دارویی مفید باشد.

محدودیت های پژوهش

اعتماد اولیه جوامع محلی در روزهای اول تحقیق به محقق جهت برقراری ارتباط و پاسخگویی به سوالات کم بود که این مسئله از نظر زمان تحقیق و ماندن در منطقه مورد مطالعه مسئله ایجاد می کرد به طوریکه انجام آن زمان زیادی می طلبید. همچنین عدم دسترسی به برخی افراد معرفی شده توسط پرسش شوندگان اولیه و نیز صعب العبور بودن برخی قسمت های منطقه توام با تعداد کم نیروی انسانی در تیم مصاحبه گیرنده، زمان بر بودن تحقیق را شدت می بخشید که از جمله محدودیت ها و چالش های موجود در پژوهش حاضر بوده است و دسترسی به اطلاعات محلی و در نتیجه نتایج را تحت تاثیر قرار می داد.

منابع

آروین، پ.، فیروزه، ر. ۱۴۰۱. مستندسازی علمی و بررسی اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی منطقه مانه و سملقان خراسان شمالی، فصلنامه اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، ۳۷(۱): ۶۳-۹۸.

اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان خراسان شمالی، اداره مرتع. ۱۴۰۱. طرح مرتعداری مرتع بیلاقی سامان کلاته مهین شهرستان شیروان، ۱۶۰ ص.

اربابی، م.، رئیسی، ع.، ولی زاده، م. ۱۴۰۲. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی ایران شهر در استان سیستان و بلوچستان، مجله ی طب سنتی اسلام و ایران، ۱(۱۴): ۳۸-۲۹.

امراللهی جلال آبادی، ا. ۱۳۹۹. بررسی اتنواکولوژی و اتنوبوتانی گونه های خوراکی، دارویی و صنعتی مراتع گوگر بافت در استان کرمان، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت اجرایی- استراتژی- گیاهان دارویی و

صنعتی، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان. ۱۹۵ ص.

امراللهی جلال آبادی، ا.، فروزه، م.، بارانی، ح.، یگانه، ح. ۱۴۰۱. دانش بومی تهیه خوراک های محلی از گیاهان خودرو مرتعی (مطالعه موردی: محلیان مراتع گوگر)، پژوهش های انسان شناسی ایران، ۱۲(۲): ۴۸-۲۷.

ایران منش، م.، نجفی، ش.، یوسفی، م. ۱۳۸۹. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه سیستان، فصلنامه ی داروهای گیاهی، ۲(۲): ۶۸-۶۱.

جعفری، ز.، دولتیان، م.، مجاب، ف.، اشرفی وند، س.، محمدی، ف. ۱۴۰۳. تاثیر پماد حاوی عصاره گیاه پنیرک بر شدت درد زخم اپی زیاتومی در زنان نسخت ز: کار آزمایی بالینی سه سوکور، مجله زنان و مامایی ایران، ۲۷(۷): ۲۸-۴۰.

حائزینسب، م.، عباسی، ش. ۱۳۹۷. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی و معرفی برخی گونه های سمی شهرستان اردستان (استان اصفهان)، فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۸(۲): ۱۴۳-۱۲۲.

حسینی، س.، بی باک، ح.، رضانی قراء، ع. ۱۳۹۹. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه جنوب کرمان، فصلنامه اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، ۸(۱): ۶۳-۳۰.

خالقی، ب.، عوافی همت، م.، شامخی، ت.، شیروانی، ا. ۱۳۸۶. دانش اکولوژیک سنتی مردم محلی از خواص دارویی گیاهان علفی و بوته ای در حوزه ایلگنه چای ارسباران، دو فصلنامه دانش های بومی ایران، ۲(۴): ۲۰۵-۲۳۶.

خدایاری، ه.، امانی، ش. ۱۳۹۳. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان ایذه (استان خوزستان)، اولین همایش ملی گیاهان دارویی، طب سنتی و کشاورزی ارگانیک، همدان، ۱۵-۱.

دلفان، ا.، خدایاری، ح.، عزیزی، خ. ۱۳۹۸. اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی در مناطق زاغه و بیرانشهر، استان لرستان، ایران، فصلنامه اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، ۷(۴): ۶۴-۸۳.

ذوالفقاری باقرصاد، ر. ۱۳۹۸. بررسی اتنوبوتانیکی و حفاظت تنوع زیستی برخی از گونه های دارویی مهم اقتصادی منطقه لار، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت و

قهرمان، ا. ۱۳۹۲. فلور رنگی ایران. انتشارات دانشگاه تهران. جلد ۲۶-۱. ۳۲۵۰ ص.

مردانی‌نژاد، ش.، وزیرپور، م. ۱۳۹۱. اتنوبوتانی گیاهان دارویی توسط مردم مبارکه (اصفهان)، فصلنامه داروهای گیاهی، ۳(۳): ۱۲۹-۱۱۱.

مستعان‌زاده، ح.، هنرمند، ا.، خلیلیان، م. ۱۳۹۵. مطالعه‌ی شیمیایی اثر درمانی عصاره‌ی آبی گیاه خارشر بر تشکیل و انحلال سنگ‌های کلیوی کلسیم اگزالات، فصلنامه علمی- پژوهشی طب مکمل، ۴(۶): ۱۶۷۶-۱۶۶۷.

منصورفر، ک. ۱۳۸۰. تعیین حجم نمونه، مطالعات جامعه شناختی، ۳(۶): ۱۴۰-۱۲۱.

مهدوی، س.، کاویان‌پور، م.، مهدوی، م. ۱۴۰۱. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی حوزه آبخیز گلندرود شهرستان نور، فصلنامه اکوسیستم‌های طبیعی ایران، ۱۳(۴): ۱-۱۸.

وفادار، م.، طغرانگار، ز. ۱۳۹۹. مطالعه اتنوبوتانی برخی از گیاهان دارویی شهرستان ابهر، استان زنجان، فصلنامه گیاهان دارویی، ۱۹(۷۵): ۵۴-۳۰.

Al-Fatimi, F. 2019. Ethnobotanical survey of medicinal plants in central Abyan governorate, Yemen, Journal of Ethnopharmacology, 241:111-973.

Davis, P.H. 1985. Flora of Turkey. Edinburgh University Press, Edinburgh., Vol. 1-11. 7789 pp.

Julung, H., Suplandi, M., Ege, B., Zubaidah, S., Mahanal, S. 2023. Ethnobotany of medicinal plants in the Dayak Linoh Tribe in Sintang District, Indonesia. 24(2): 767-775.

Komarov, V.L., Shishkin, B.K. 1974. Flora of the U.S.S.R, (Translated, by Landau N, Lavovt R, Blake Z and Behrman L.), Keter and IPST press, Jerusalem., Vol. 1-32. 19500 p.

Schmidt, B. M., Cheng, D. M. K., 2017. Ethnobotany: A phytochemical perspective, Wiley Blackwell publication, USA. 384p.

حفاظت تنوع زیستی، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی. ۱۲۲ ص.

رحیم فروزه، م.، حشمتی، غ.، بارانی، ح. ۱۳۹۳. جمع‌آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان استان کهگیلویه و بویر احمد، مجله‌ی طب سنتی اسلام و ایران، ۵(۲): ۱۳۱-۱۳۹.

رزمجویی، د.، زارعی، ز.، آرمند، ر. ۱۳۹۶. مطالعه اتنوبوتانی (شناسایی، خواص درمانی و نحوه استفاده) برخی گیاهان دارویی شهرستان بهمان، استان خوزستان، فصلنامه گیاهان دارویی، ۴(۱۶): ۴۹-۳۳.

رمضانیان، م.، مینایی‌فر، ا. ۱۳۹۵. مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان فسا، مجله‌ی طب سنتی اسلام و ایران، ۷(۲): ۲۳۳-۲۲۳.

سعادت‌پور، م.، بارانی، ح.، عابدی سروستانی، ا.، فروزه، م. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی سجاسرود (استان زنجان)، فصلنامه داروهای گیاهی، ۸(۳): ۱۹۳-۱۸۵.

شریفی‌فر، ف.، محرم‌خانی، م.، معطر، ف.، باباخانو، پ.، خدای، م. ۱۳۹۲. مطالعه اتنوبوتانی برخی از گیاهان دارویی ناحیه کوه جوپار استان کرمان، مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان، ۲۱(۱): ۵۱-۳۷.

صبوری، ز.، تقی‌پور، م. ۱۴۰۰. بررسی خاصیت آنتی باکتریایی گیاهان قدومه شیرازی، خوشاریزه، گلپر، بومادران و شیرین بیان. پنجمین کنفرانس بین المللی علوم کشاورزی، گیاهان دارویی و طب سنتی، ۱۵-۱.

علمیه، ع.، رفیع‌زاده، ب.، خان باباخانی، ه. ۱۳۹۸. اثر تمرین هوازی تناوبی و مصرف عصاره کاسنی بر سطوح آنزیم‌های کبدی پسران چاق با کبد چرب غیرالکلی، پژوهش‌نامه فیزیولوژی ورزشی کاربردی، ۱۵(۳۰): ۱۰۳-۱۱۴.

قلی‌پور، ع.، قربانی نوهوجی، م.، رسولی، ن.، حبیبی، م. ۱۳۹۳. بررسی اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی دهستان زرم رود نکا (استان مازندران)، مجله گیاهان دارویی، ۱۳(۵۳): ۱۱۰-۱۲۱.